

XLIV ИЗДАЊЕ ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ **XLIV**

ГОДИШЊИЦА
НИКОЛЕ ЧУПИЋА

ИЗДАЈЕ ЊЕГОВА ЗАДУЖБИНА

КЊИГА XX

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1900

О Д В О Р
ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ

Председник: *М. Ђ. Милићевић*

Деловођа и благајник: *Жив. П. Симић.*

Чланови:

Стојан Новаковић

Чедом. Мијатовић

Стојан Бошковић

Митрополит Инокентије

Свет. Николајевић

Стев. Д. Поповић

Момчило Иванић

Срета Стојковић

Љуб. Ковачевић

До сада поmrли чланови одбора:

Јован Анђелковић

Сава Сретеновић

Ђорђе Малетић

Ђуро Даничић

Коста Маринковић

Мита Ракић

Др. Јосиф Панчић

Светислав Вуловић

К. С. Протић

ШТА ИМА У ОВОЈ КЋИЗИ

Део први:

Записници Одбора Чуићеве Задужбине.

Део други:

	СТРАНА
1. Трговачки центри и путови по српским земљама у Средњем Веку и у турско време, географско-историјска студија. Написади <i>Петар Р. Косовић</i> и <i>Михаило Миладиновић</i>	1
2. Свети Прохор Пчињски и његов манастир, од <i>Дра Јована Хаџи-Васиљевића</i>	57
3. Бурађ Бастриотић-Скендербег, историјска скица из XV века, од <i>Мих. Ј. Ђорђевића</i> , прое.	117
4. Спев Васкре мртца из Србијанке Симе Милутиновића, са коментаром од † <i>Драг. С. Милутиновића</i>	146
5. Географско-привредни односи Црне Реке и Тимочке Крајине, од <i>Дра М. В. Смиланића</i>	163
6. Биографски прилози новијој историји српској, од <i>Андре Гавриловића</i>	195
7. Scupi (старо Скопље), од <i>М. В. Веселиновића</i>	211
8. Изморник (жупа у гњиданској кази-вилајету) од <i>М. В. Веселиновића</i>	217
9. Из Фрушке Горе (манастири Гретег и Раковац), од <i>М. В. Милићевића</i>	228
10. Сжит светог Великомученика Ђорђа, од <i>М. В. Милићевића</i>	240
11. Прилошци, Архимандрита <i>Илариона Руварца</i>	245

ГОДИШЊИ САСТАНАК
ОДБОРА ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ

ДРЖАН 31. ЈАНУАРА 1900. ГОДИНЕ

У БЕОГРАДУ

Били су: председник М. Ђ. Милићевић; чланови: Стојан Бошковић, Стев. Д. Поповић, Жив. П. Симић, Срета Ј. Стојковић, Момчило Иванић, Љуб. Ковачевић.

I

Председник напомену да је данас равно тридесет година од смрти основаоца ове Задужбине, пок. Николе Чупића, па да је достојно да му Одбор Задужбине његове ода пошту уставши и рекавши: Бог да му душу прости!

Чланови Одбора усташе и с пијететом изрекоше: Бог да му душу прости!

II

Како се на годишњем састанку свакад подноси Одбору извештај о раду и новчаном стању Задужбине, то деловођа-благајник Жив. П. Симић, прочита овај:

Извештај о раду Одборову и стању фонда:

1.

На својим састанцима у овој години Одбор је читао, оценио и примио за Годишњицу ове радове: 1. „Развитак породице и њене фазе,“ од дра Манојла Смиљанића; 2. „Шумадинка,“ културно-историјска слика, од Андре Гавриловића; 3. „Леђан-Град,“ географско-историјска студија, од Синише; 4. „Прилог за проучавање српске народне поезије,“ од Андре Гавриловића; 5. Из Србијанке Симе Милутиновића спев „Основање Учишта,“ с коментаром Драг. С. Милутиновића; 6. „Ка биографији П. П. Његоша,“ од Андре Гавриловића. Сви су ови радови и наштампани у XIX Годишњици.

Накнадно је управа примила још ове радове: 7. „Букуља и Венчац,“ географско-историјска скица, од ђенерала Јов. Мишковића; 8. „Путне и друге белешчице,“ од М. Ђ. Милићевића; и 9. по реферату Љуб. Ковачевића, чланак „Врхлаб-Беласица и жупа Врховина,“ од Авр. Н. Поповића. И ови су радови наштампани у XIX Годишњици.

Осим тога Одбор је на једноме од својих састанака донео одлуку да се спис г. М. Ђ. Милићевића „Кнез Милош у причама,“ II књига наштампа о трошку Задужбине као што је и I књига тога дела наштампана.

2.

Стање фонда је овако:

1. Стални капитал фондов код Упр.	
Фондова	72.000
2. Два лоза по 10 fl. а. вр.	40
Свега	72.040

3. Повротнога капитала пренето из 1898 године	2.492·94
4. Примљено у години 1899.	4.483·30
Свега	6.976·24
5. На штампу, хонораре и друге тро- шкове издато	3.152·85
6. Остаје за пренос у 1900 год.	3.823·39

Одбор прими извештај на знање и одреди
г.г. Срету Стојковића и Момчила Иванића да пре-
гледају рачуне и документе о примању и издавању.

III

Г.Г. Срета Стојковић и Момчило Иванић, пре-
гледавши рачуне рефероваше Одбору да су упоре-
дили документе са сумама примања и издавања и
да су нашли да су рачуни уредни и да се слажу.

Одбор прими њихов извештај на знање и раз-
реши благајника од даље одговорности за те рачуне.

IV

Г. Љуба Ковачевић реферова Одбору да је пре-
гледао спис г. Мих. Ј. Ђорђевића, професора, „Ђу-
раћ Кастриотић-Скендербег“ историјска скица из
XV века, и да је мишљења да се, и ако има оп-
ширна расправа о Скендербегу од Агатоновића, овај
рад као збијенији може примити у Годишњицу.

Одбор је одлучио да се овај рад прими и на-
штампа у XX Годишњици.

V

Председник поднесе спис г. Јована Х. Васи-
љевића „Свети Прохор Пчињски,“ и саопшти услове,

XII

под којима писац жели да се спис прими у Годишњицу.

Одбор је одлучио да се под означеним условима спис не може примити.

VI

Прочитан је напис г. Алимпија Васиљевића „Моје путовање,“ у ком писац описује једно своје путовање по ревизији школској по Србији.

Одбор је одлучио да се напис врати писцу, пошто не подноси за Годишњицу.

VII

Председник поднесе спис г. Андре Гавриловића „Јован Рајић историк и књижевник,“ намењен стогодишњици Јована Рајића, да се наштампа у Годишњици.

Пошто је председник спис већ прочитао, то га је још узео да прочита и члан Одбора г. Стев. Д. Поповић.

VIII

Председник предложи Одбору да избере нову управу.

Одбор одлучи да председник Одбора остане и даље М. Ђ. Милићевић, а деловођа-благајник Жив. П. Симић.

С тим је састанак закључен.

Председник

Мил. Ђ. Милићевић

Деловођа

Жив. П. Симић

САСТАМАК
ОДБОРА ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ

ДРЖАН 2. СЕПТЕМБРА 1900

У БЕОГРАДУ

Били су: председник М. Ђ. Милићевић; чланови: Митрополит Инокентије, Стев. Д. Поповић, Жив. П. Симић, Срет. Ј. Стојковић и Момчило Иванић.

1.

Приказан је чланак *Трговачки центри и путови по српским земљама у Средњем Веку и у турско време* — географско-историјска студија, написали Петар Р. Косовић и Михаило Миладиновић.

Примљен је за XX Годишњицу.

2.

Г. Председник саопшти да је се г. д-р Јован Хаџи-Васиљевић изнова обратио Одбору, да му се спис *Свети Прохор Пчињски и његов манастир* прими у Годишњицу под обичним условима, под којима се списи у Годишњицу примају.

Примљен је речени спис за XXX Годишњицу.

ШТА ИМА У ОВОЈ КЋИЗИ

Део први:

Записници Одбора Чуићеве Задужбине.

Део други:

	СТРАНА
1. Трговачки центри и путови по српским земљама у Средњем Веку и у турско време, географско-историјска студија. Написади <i>Петар Р. Косовић</i> и <i>Михаило Миладиновић</i>	1
2. Свети Прохор Пчињски и његов манастир, од <i>Дра Јована Хаџи-Васиљевића</i>	57
3. Бурађ, Кастринотић-Скендербег, историјска скица из XV века, од <i>Мих. Ј. Ворђевића</i> , проф.	117
4. Спев Васкрс мртца из Србијанке Симе Милутиновића, са коментаром од † <i>Драг. С. Милутиновића</i>	146
5. Географско-привредни односи Црне Реке и Тимочке Брајине, од <i>Дра М. В. Смиланића</i>	163
6. Биографски прилози новијој историји српској, од <i>Андре Гавриловића</i>	195
7. Scupi (старо Скопље), од <i>М. В. Веселиновића</i>	211
8. Изморник (жупа у гњиланској кази-вилајету) од <i>М. В. Веселиновића</i>	217
9. Из Фрушке Горе (манастири Гргетег и Раковац), од <i>М. В. Милићевића</i>	228
10. Свјет светог Великомученика Ђорђа, од <i>М. В. Милићевића</i>	240
11. Прилошци, Архимандрита <i>Илариона Руварца</i>	245

І Д Е О

**ГОДИШЊИ САСТАНАК
ОДБОРА ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ**

ДРЖАН 31. ЈАНУАРА 1900. ГОДИНЕ

У БЕОГРАДУ

Били су: председник М. Ђ. Милићевић; чланови: Стојан Бошковић, Стев. Д. Поповић, Жив. П. Симић, Срета Ј. Стојковић, Момчило Иванић, Љуб. Ковачевић.

I

Председник напомену да је данас равно тридесет година од смрти основаоца ове Задужбине, пок. Николе Чупића, па да је достојно да му Одбор Задужбине његове ода пошту уставши и рекавши: Бог да му душу прости!

Чланови Одбора усташе и с пијететом изрекоше: Бог да му душу прости!

II

Како се на годишњем састанку свакад подноси Одбору извештај о раду и новчаном стању Задужбине, то деловођа-благајник Жив. П. Симић, прочита овај:

Извештај о раду Одбору и стању фонда:

1.

На својим састанцима у овој години Одбор је читао, оценио и примио за Годишњицу ове радове: 1. „Развитак породице и њене фазе,“ од дра Ма-нојла Смиљанића; 2. „Шумадинка,“ културно-исто-ријска слика, од Андре Гавриловића; 3. „Леђан-Град,“ географско-историјска студија, од Синише; 4. „Приложак проучавању српске народне поезије,“ од Андре Гавриловића; 5. Из Србијанке Симе Ми-лутиновића спев „Основање Учишта,“ с коментаром Драг. С. Милутиновића; 6. „Ка биографији П. П. Његоша,“ од Андре Гавриловића. Сви су ови ра-дови и наштампани у XIX Годишњици.

Накнадно је управа примила још ове радове: 7. „Букуља и Венчац,“ географско-историјска скица, од ђенерала Јов. Мишковића; 8. „Путне и друге бе-лешчице,“ од М. Ђ. Милићевића; и 9. по реферату Љуб. Ковачевића, чланак „Врхлаб-Беласица и жупа Врховина,“ од Авр. Н. Поповића. И ови су радови наштампани у XIX Годишњици.

Осим тога Одбор је на једноме од својих са-станака донео одлуку да се спис г. М. Ђ. Милиће-вића „Кнез Милош у причама,“ II књига наштампана о трошку Задужбине као што је и I књига тога дела наштампана.

2.

Стање фонда је овако:

1. Стални капитал фондов код Упр.	
Фондова	72.000
2. Два лоза по 10 fl. а. вр.	40
Свега	72.040

3. Повротнога капитала пренето из 1898 године	2.492·94
4. Примљено у години 1899.	4.483·30
Свега	6.976·24
5. На штампу, хонораре и друге тро- шкове издато	3.152·85
6. Остаје за пренос у 1900 год.	3.823·39

Одбор прими извештај на знање и одреди
г.г. Срету Стојковића и Момчила Иванића да пре-
гледају рачуне и документе о примању и издавању.

III

Г.Г. Срета Стојковић и Момчило Иванић, пре-
гледавши рачуне рефероваше Одбору да су упоре-
дили документе са сумама примања и издавања и
да су нашли да су рачуни уредни и да се слажу.

Одбор прими њихов извештај на знање и раз-
реши благајника од даље одговорности за те рачуне.

IV

Г. Љуба Ковачевић реферова Одбору да је пре-
гледао спис г. Мих. Ј. Борђевића, професора, „Бу-
рађ Кастриотић-Скендербег“ историјска скица из
XV века, и да је мишљења да се, и ако има оп-
ширна расправа о Скендербегу од Агатоновића, овај
рад као збијенији може примити у Годишњицу.

Одбор је одлучио да се овај рад прими и на-
штампа у XX Годишњици.

V

Председник поднесе спис г. Јована Х. Васи-
љевића „Свети Прохор Пчињски,“ и саопшти услове,

XII

под којима писац жели да се спис прими у Годишњицу.

Одбор је одлучио да се под означеним условима спис не може примити.

VI

Прочитан је напис г. Алимпија Васиљевића „Моје путовање,“ у ком писац описује једно своје путовање по ревизији школској по Србији.

Одбор је одлучио да се напис врати писцу, пошто не подноси за Годишњицу.

VII

Председник поднесе спис г. Андре Гавриловића „Јован Рајић историк и књижевник,“ намењен стогодишњици Јована Рајића, да се наштампа у Годишњици.

Пошто је председник спис већ прочитао, то га је још узео да прочита и члан Одбора г. Стев. Д. Поповић.

VIII

Председник предложи Одбору да избере нову управу.

Одбор одлучи да председник Одбора остане и даље М. Ђ. Милићевић, а деловођа-благајник Жив. П. Симић.

С тим је састанак закључен.

Председник

Мил. Ђ. Милићевић

Деловођа

Жив. П. Симић

**САСТАНАК
ОДБОРА ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ**

ДРЖАН 2. СЕПТЕМБРА 1900

У БЕОГРАДУ

Били су: председник М. Ђ. Милићевић; чланови: Митрополит Инокентије, Стев. Д. Поповић, Жив. П. Симић, Срет. Ј. Стојковић и Момчило Иванић.

1.

Приказан је чланак *Трговачки центри и путови по српским земљама у Средњем Веку и у турско време* — географско-историјска студија, написали Петар Р. Косовић и Михаило Миладиновић.

Примљен је за XX Годишњицу.

2.

Г. Председник саопшти да је се г. д-р Јован Хаџи-Васиљевић изнова обратио Одбору, да му се спис *Свети Прохор Пчињски и његов манастир* прими у Годишњицу под обичним условима, под којима се списи у Годишњицу примају.

Примљен је речени спис за XX Годишњицу.

3.

Читан је спис *Географско-привредни односи Црне Реке и Тимочке Крајине*, од д-ра Мих. В. Смиљанића.

Примљен је за XX Годишњицу.

4.

Приказан је *Коментар Драг. С. Милутиновића* на спев *Васкрс мртца* из Србијанке Симе Милутиновића.

Примљен је за XX Годишњицу.

5.

Читани су *Биографски прилози новијој историји српској* од Андре Гавриловића.

Примљени су за XX Годишњицу.

6.

Читан је чланчић *Sciri* (старо Скопље), од М. В. Веселиновића.

Примљен је за XX Годишњицу.

7.

Читан је чланчић *Изморник* (жупа у гњиланској кази-вилајету), од М. В. Веселиновића.

Примљен је за XX Годишњицу.

8.

Одлучено је да се Годишњица одсада штампана гармондом.

С тим је састанак закључен.

Председник

М. Ђ. Милићевић

Деловођа

Жив. П. Симић

И Д Е О

ТРГОВАЧКИ ЦЕНТРИ И ПУТОВИ ПО СРПСКИМ ЗЕМЉАМА У СРЕДЊЕМ ВЕЌУ И У ТУРСКО ВРЕМЕ

ГЕОГРАФСКО-ИСТОРИЈСКА СТУДИЈА

НАПИСАЛИ

Петар Р. Косовић и Михаило Миладиновић

Филозофи III. год.

Српску средњовековну трговину створили су Дубровчани и Саси. И ако Саси нису трговали већ само експлоатисали руднике, ипак је њихов рад био од огромног утицаја на српску трговину. Саси су копали благо из српских рудника, а Дубровчани су га куповали и разносили по целоме свету и за новце продавали или за фабричке производе мењали. То беше најглавнији предмет српске трговине кроз све време наше средњовековне државе. Са напретком наше државе напредсала је и рударска радња, а с њоме и трговина.

Око рударских центара подигосе се и трговачки центри, на које су Дубровчани доносили индустријске производе тадашњих слободних италијанских република и ту их продавали. Трговање је вршено у прво време искључиво а и доцније већином разменом. Тако Дубровчани увозише поменуте индустријске производе а извозише из српских земаља у размену за ту своју робу сребро и злато из српских рудника, и друге производе и сировине као стоку, коже, восак, жито, мед и друго, што је српски сељак и властелин доносио на трг да прода и да набави себи потребне ствари.

Колико су рудници утицали на развиће трговине, види се и по томе, што се прва трговачка варош, која

I

ТРГОВАЧКИ ЦЕНТРИ
У СРПСКИМ ЗЕМЉАМА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ И У ТУРСКО ВРЕМЕ

A

НА ОБАЛИ ЈАДРАНСКОГ ПРИМОРЈА

„Мој писни с бројити никако ниј' моћи
„Све краје честити *Дубровник* гди ошћи
„Кроз горе, кроз дуге по свиту свећ миче
„Трговце без друге забаве и приче;
„По странах, не гледа сунце на далече
„И које прик' реда и с редом ке пече
„Сви трге примају мирно ке доноси
„И ке они дају, он мирно односи“...

Ханибал Луцић (1480+1534).

Дубровник

жупа конаваоска и бјеше му племенито та жупа и друге земље и места; и када се оно стари град расу и опусти тада господа рашка и хумска у те дни крвином посједоше и по сили узеше конавалску жупу и друга мјеста тога града и тада грађани појдоше у тврдо мјесто и зидаше град Дубровник (Ragusa), који јест и данас божјом милошћу поштен и слободан, од којих људи старога града јесу се родили и наслиједили властела града Дубровника.¹

Сиротан, без популације, Дубровник отвара врата и прима под своју заштиту сваког било вољног било невољног досељеника и тим начином по примеру старога Рима множи своје становништво и јача своју снагу. Његово становништво повећа се нарочито по разорењу града Салоне, његова суседа, и зетског, такође важног града Диоклеје, чији многи грађани дођоше у Дубровник и ту се населише. У почетку у Дубровнику се насељавају само Латини, али мало доцније у њ се почну досељавати и Словени.

Требињски жупан Павлимир враћајући се 690 год. из Рима сврати том приликом у Дубровник, где буде лепо дочекан и угошћен. Павлимир их за њихово гостопримство богато обдари и поправи и утврди њихову варош у којој се настане многи од његових сапутника с правом грађанства.² Ово помиње и Енгел, додајући, да се тако смешао у Рагузи већ рано римско-италиски и српско-словенски елеменат.³ Ово је по свој прилици била прва колонија словенска, која се у Дубровнику населила.

По смрти Павлимировој настају у Босни нереди око престола. Присталице Павлимирове биле су принуђене да напусте Босну и иселе се у Дубровник 717. год.⁴

Године 1156. досели се и трећа група Бошњака. Ово су биле прве колоничје Словена а доцније се у њ доселише и ту настанише још и многи други Словени, нарочито по пропасти српске средњовековне државе, што је имало за последицу то, да се латински тип Дубров-

¹ В. Клајић, Опис земаља у којима обитавају Хрвати, II. стр. 207.

² Макушев, Ислађованія обѣ историческихъ памятникахъ и бытописателяхъ Дубровника.

³ J. Chr. v. Engel, Geschichte des Freystaates Rugusa, стр. 57.

⁴ Макушев, Ислађованія и т. д.

ника постепено губио и постајао словенски. Тако се још 1190. год. у једној повељи помиње као кнез дубровачки неки *Доброслав*.¹ На послетку концем XIV. и почетком XV. столећа словенски елеменат преовлађује над латинским.

У прво време дубровачка се област није ширила даље ван граница градских зидова. Али једновременно с умножавањем своје популације на рачун Словена, Дубровник је било поклонима било другим којим начином размицао међе свога града и ширио своју област, опет на рачун Словена. Тако (по Макушеву) „год. 1050. Стеван Крешимировић, краљ Хрватске и Далмације, повлони Дубровчанима Жупу (Vreпо), Груж (Gravosa), Ријеку (Ombla) и Затон (Malfi). Год. 1080. далматински краљ Силвестар даде им острва: Колочеп (Salamota), Лопуд (Mezzo) и Ишпањ (Giurana). Год. 1151. доби острво Мљет а 1164. место Бијело у Жупи. 1310. год. становници острва Ластова (Lagosta) добровољно се потчинише Дубровнику, а 1333. г. 22. јануара цар Стеван Душан даде Дубровчанима Рат и Стоп (Stagno) и све земље попицувки од

На дубровачке трговце гледало се у српским земљама не као на странце и туђинце, већ као на Србе, на браћу своју, а Срби силазећи у Дубровник трговачким послом налазили су тамо опет браћу своју. Дубровник је и детињство своје и младост своју провео у друштву са Србијом, само што нису у исто време пропали, већ ју је Дубровник преживео.

Оваквом својом мирољубивом политиком Дубровник је почео нагло да напредује. У почетку IX. века већ је то био богат и силан град, који је у стању, да се за пуних 15 месеци бори против Сарацена, који на њ ударише са 30 лађа, а 869. г. помаже византијског цара својим лађама, кад је опсео сараценски град Бар.

Поред добрих односа са суседима Дубровник је ради обезбеде своје трговине, која се убрзо рашири не само по суседним земљама него и по свима крајевима око Јадранског мора, склапао трговачке уговоре и са свима оним државама и слободним варошким општинама, са којима је имао ма каквог трговачког посла. Баш ти многобројни трговачки уговори, који осташе сачувани, и сведоче најбоље, колико је била развијена дубровачка трговина. Они нам верно износе све путове, куда је струјила и све вароши, у које се стицала. Трговачке уговоре почиње Дубровник склапати врло рано. Први трговачки уговор, по летописима, закључио је Дубровник с Босном 831. г.¹ под условима: да има бити тврд за 50 год.; да краљ босански има послати 50 волова и 50 брава и 200 товара жита; да Дубровчани буду у Босни као рођени Бошњаци и да имају послати краљу 14 лаката скрлета, да си краљ учини кабаницу, и признавати Бошњаке као рођене Дубровчане.² Год. 871. закључи Дубровник трговачке уговоре с Апулијом и Сицилијом, а год. 980. десио се један важан догађај, који баца доста јаку светлост на моћ дубровачке трговине у то доба: на име те године Млечићи ухвате и заплене једну дубровачку трговачку лађу са товаром у вредности од 25.000 дуката. Дубровчани су тражили, да им се врати лађа и накнади штета учињена, али им Млечићи одбише захтев. Услед

¹ Макушев, Ислађованія обѣ историческихъ памят. стр. 13*

² Пуцић, Историја Дубровника I, 4.

пређашње привилегије. Год. 1172. Дубровник напусти до-тадању заштиту византијску услед неке распре између Млетака и Византије, од које је много претрпела и његова трговина, као савезника византијског. Дубровник ступи под покровитељство Вилхелма, краља сицилијанског, добивши право трговања без икакве царине по његовој земљи.

Велики жупан Немања после извесног непријатељског сукоба измири се с Дубровчанима, и склопи с њима трговачки уговор, који буде обзнањен 1186. г. По Пуцићевој историји тај се уговор састојао у главном у овоме: да Дубровчани могу трговати по свима земљама српске државе без царине, која је пре тога била постављена на Дубровчане; да Дубровчани не смеју да учине какво зло ни једном Србину ни на мору ни на копну, нити га „ухватити за роба“ и да је Србима слободно долазити и трговати у Дубровнику. И Енгел наводи у седам тачака детаљне услове овога мира између Немање и Дубровчана.¹ Год. 1189. Кулин, бан босански, установи „мир и пријатељство“ с Дубровником. Те исте године дођоше у Дубровник и изасланици града Равене и полуострва Истре с којима такође утврди „мир и пријатељство“ на корист трговине. Год. 1190. утврде Дубровчани уговор с кнезом Мирославом, братом Немањиним.² 1192. г. Исак Анђел допусти Дубровчанима да без царине тргују по Бугарској и Романији.³ Год. 1199. обнове стари уговор с Анконом а склопе нови с Фаном, с којом утврде „мир и пријатељство.“ Из истог се види, да су трговачке везе старије од њега. Тај уговор обновљен је 1249. г. По овом обновљеном уговору већа су права и јемства за слободну трговину и једних и других. Тај уговор био је темељ доцнијим трговачким односима између обеју опћина; 1201. године склопљеним трговачким уговорима ступио је Дубровник у трговачке сношаје с Монополи и Баром. Од год. 1229. до 1249. Дубровник је склопио трговачке уговоре са приморским градовима средње Италије: Фирмом, *Равеном*,

¹ J. Chr. v. Engel, Geschichte des Freystaates Ragusa, Wien 1807., стр. 86.

² Пуцић, Историја Дубровника, 24.

³ Макушев, ислѣдованія объ историческихъ памят.

лици да је било и ранијег уговора. Зна се, да је 1169. Дубровник закључио трговачки уговор са Пизом.¹ Тешко је претпоставити, да Дубровчани нису тада имали спошаја и са суседном јој Флоренцијом, која у то време, а нарочито мало доцније у XII. и XIII. веку, беше веома напредна варош у сваком погледу. У XIV. веку Флоренција је водила врло живу трговину с Дубровником.

Год. 1358. пређу Дубровчани у заштиту угарскога краља Лудвика. Исте године добију право грађанства у Венецији; 1385. г. ступе у трговачке односе са Француском. Још пре овога, год. 1365. закључе уговор са султаном Орханом II. у Бруси, којим им овај допусти слободну трговину по његовој земљи. После доласка Турака у Европу они су с њима ступили у још јаче везе. Испрва плаћаху Турцима, кад ови пређоше у Европу, 500 дуката ради слободе трговања по њиховим земљама; али та је сума доцније постепено тако нарасла, да су год. 1480. Дубровчани на име слободе трговања плаћали Турцима годишње 15.000 дуката.

Год. 1510. мамелучки султан Абунасај допусти Дубровчанима слободу трговања по Египту и Сирији без икакве царине.

Овде смо у кратко по Макушеву и Матковићу изнели трговачке уговоре дубровачке са другим народима.

Од уговора, које је Дубровник имао, споменули смо само неке. Они се сви скупљени и хронолошки лепо уређени налазе у дивној збирци Миклошићевој (Mon. Serb.), те држимо, да би их било излишно овде ређати. Из овог прегледа трговачких уговога видимо, како је јако била развијена дубровачка трговина. Она струји по целом балканском полуострву и Угарској и по свима пристаништима Средоземног мора и његових огранака. Она допире чак и до Индије!

У свима иоле знатнијим варошима имао је Дубровник своје трговачке факторије: у Цариграду, Одрину, Новом Пазару, Софији, Силистрији, Смедереву, Београду, Сарајеву, Скопљу, Видину, Солуну и другим на Балканском полуострву; у Бруси и Смирни за Малу Азију; у Александрији за Африку; у Венецији за северну Ита-

¹ Ljubić, List., I., 10.

Извозило се пак из Дубровника сухим со, вунене, памучне и свилене тканине, стаклено посуђе и многи други предмети. Морем се извозило злато, сребро, олово, восак, кожа, бибер и платно. Исти писац и савременик, Филип де Диверзис, вели да је Дубровник тада имао 40.000 становника.

Да чујемо другог једног путника и савременика (из XV. столећа), који вели о Дубровнику ово: „Сви су становници трговци. Краљу угарскоме, кога признају за свога господара, плаћају данак и купују од њега повластице; турском пак цару плаћају годишње 15.000 дуката, јер га се боје; ако му и јесу данас пријатељи, могу му сутра бити непријатељи, за то се и против њега утврђују. Краља Сицилије и Млечиће даровима мите и умирују. Трговци су најбогатији те нема од Дубровника богатије опћине на свету. Жене се одвише ките.“ Тако о Дубровнику овај савременик, Феликс Фабер. Интересно је што Фабер даље на једном месту вели: „Сваке недеље је велики пазар, на којем се људи продају.“¹ А да су Дубровчани, нарочито у прво време, и људима трговали, имамо и сувише доказа.

Паладијус Фускус, Падованац, у своме делу „De situ orae illirici“ (Lib. I), почетком XVI. столећа, овако описује Дубровник: „Две стотине миља од Стона простире се град Дубровник, дивно украшен световним и

некада римски сенат о уништењу Картагине!“

Осим фабрике чоја било је у Дубровнику и других фабрика, као фабрика стакла (*ars vitrii*), божа, платна, сапуна, мастила; даље, ливница метала и топова (за одбрану града и флоте) и т. д.

Али до тада срећна звезда Дубровника у XVII-ом столећу почиње да га оставља, док га у почетку овог столећа са свим не остави. Још од ранијег времена Дубровник је чешће страдао од потреса, а нарочито у годинама: 1481., 1482., 1520. и 1631. али најнесрећнији по дубровачку опшину био је потрес од год. 1667. (6-ог априла). Грозан је то потрес био, који је ову дивну варош претворно у рушевине, под којима изгуби живот до 5000 душа. К овоме придође у исто време и пожар, који уништи и оно што остаде. Тај ужасан земљотрес трајао је пуних 8 дана. Дубровчани истина приону да се опораве нешто личним жртвама а нешто прилозима са стране. Ну поред свега тога може се рећи, да је овај земљотрес уништио Дубровник имовно, а на скоро дошла је и политичка пропаст.

Кроз читавих дванаест столећа државничка мудрост Дубровчана умела је да очува своју слободу и своју самоуправу. Дубровник је истина увек у неколико признавао власт наизменце византијску, млетачку, угарску и турску. Међу тим, он је умео да ту власт ограничи, да буде тако рећи само по имену, а своју унутрашњу самосталност увек потпуно да очува. Тек почетком овог века уништена је и сенка дубровачке самосталности, те је тако

дањи цар византијски, константин порфирогенит описује Котор овако: Град Декатера на латинском језику значи теснац, продор, јер море као језик продире за 15 до 20 миља унутра у копно. Град лежи у дну тог залива. Са свију страна опкољен је високим планинама, тако, да се лети сунце може видети само у подне, зими пак никад. У њему почива свети Трифун, који потпуно лечи све болеснике, али највише оне, које нечиста савест гризе. Његов је храм округао.¹

Рекосмо да је Котор у то време признавао власт византијску. Ну то је било само по имену; у самој пак ствари Котор беше слободна опћина, слична дубровачкој. Год. 1166. он је још у рукама и власти Византије. Тада је у њему седео византијски намесник за Далмацију и Дукљу. Под византијском влашћу остаде све до смрти цара Емануила. Одмах по његовој смрти 1180. г. Котор је већ био у држави нашега Немање, који је још одавна био бацио око на њега. Као господар Котора, Немања се први пут спомиње у једној повељи од 1186. г. Од тада је за дуго година његова судбина тврдо скопчана са судбином српске државе у средњем веку, све док Немањиће њоме управљају. Ну и у то време Котор је био мање више слободна опћина. Унутра овако слободан, а с поља под заштитом српских владалаца, Котор је јако напредовао. Српски су владоци Котору поклањали велику пажњу и давали му разне повластице, привилегије и поклоне у земљи. Ну од свију тих повластица најзна-

¹ Rački, Documenta historiae Chrvaticae, стр. 403.

чајније су оне, које цар Душан даде Боторанима својом повељом од 1351. год., кад к њему у Приштину дођоше владалац и грађани његова „верног и сталног и љубимога и славнога града Ботора, на име Михо Бучић и Гргур Гимановић и Васе Биговић.“ Тада Душан учини и неке поклоне у земљини, Котору.¹

Користећи се оваким повољним приликама, на име великим правима и заштитом, које уживаше од српских владалаца, Ботор постаде врло важна трговачка тачка на српском приморју. Као год Дубровник имао је у свима иоле знатнијим трговачким центрима у српској земљи и Ботор своје колоније. Ту они беху врло озбиљни конкуренти Дубровчанима, тако, да су Дубровчани са њима морали једним писменим уговором регулисати права трговања у српским земљама, нарочито у важном тргу Брскову. Ботор је посебним уговором са Дубровником регулисао и права својих грађана на дубровачком тргу, као и ових на његову.

На которски трг доношени су из српских земаља они исти артикли, које смо споменули, да су доношени и у Дубровник. А са стране пак Ботор је доносио предмете, којих није било у српским земљама и тамо их разносио и продавао.

У XIV. веку Ботор је био највећи српски трг за сукуно и за свиту у опће. На тај трг су Дубровчани, па и сами Млечићи, доносили разну свиту и ту је продавали.² Ово се потврђује и уговором између Ботора и Дубровника од год. 1279.,³ који се у XIV. веку неколико пута обнављао без икаквих измена. То нам потврђује и један докуменат млетачке владе, којим се одређује нека ванредна царина на сукуно, које се у српским земљама а нарочито на которском тргу продаје.⁴

Као врло важан артикал которске трговине са српском земљом треба да споменемо *сб*. Продавање соли изгледа да је било право опћине которске и у време, кад је он био под српском влашћу. Из поменутог трго-

¹ В. Клајић, Опис земаља у којима и т. д. II. 252—54.

² Ч. Мијатовић, Гласник XXXVII., 100.

³ Listine, I., 128.

⁴ Ibidem, 465.

ра између Котора и Дубровника допушта се трговцима, да могу доносити *сб* у Котор тек опћином которском погоде за цену, по коју уни ту *сб*.¹

Которска припадала је, изузев можда царској држави. Она је сачињавала један део њена финансијског прихода. Неки Живе Голица, Дубровчани, понудише краљу босан-словом, да његови људи сваке године пазаре 1.000 товара соли, 500 дуката годишње на у Котору.²

Али смо, да су Дубровчани и робљем трговали важи и за Котор. Из поменутог њиховог 1279. г. то се јасно види. У њему се утврђује порани из Дубровника и Дубровчани из Котора возити робље.

Е имао трговачке везе не само с Дубровником на далматинском приморју, већ и са свима галијским варошима тога доба. Нарочито су биле везе с Венецијом. На которском тргу доста Млечића.

Али познати трговачки уговори, које је Котор закључује са италијанским варошима; али свакако је било. Познати су нам само уговори с Млечанима. Год. 1345. потврди цар Душан продањег уговора још на две године између Млечића.³ По истеку овога рока Душан одо-
⁴

ваљих италијанских вароши изгледа, да су јевећа походили Анкону као и Анконци Котору у Анкони и Анконци у Котору имали су црња без икакве царине. Ово се види из једног документа анконског архива од 1442. год.⁵ као да су плаћали царину за узајамно тр-

¹, I., 121.

²шић, Mon. Serb., 246.

³rhivi Ven., I., 109.

⁴.

⁵ев, Monum. hist. Sl. merid., I., 390.

говање. Год. 1515. буде у Анбони утврђена нова тауина за паринт на дубровачку трговињу, по којој Дубровљани од тада имају да плаћају у Анбони онолику паринт, колику плаћају Которани и турски поданици.¹

Све до 1369. г. Котор је припадао српској држави. Те године Мачећићи су помагали цару Урошу да одбрани Котор од Балшића. Ну у општем растројству, које је настало после смрти Душанове, није могао ни Котор остати дуго у српској власти. Год. 1370. да би обезбедно свој привлагеисан посмљај, ступи Котор под заштиту угарскога краља Јудевита I. Год. 1375. освоје и опљачкају Котор Мачећићи из мржње према Угрима, али га нису држали дуго, јер га већ 1381. год. мораше предати угарском краљу Јудевиту. По смрти Јудевитовој 1385. год. угарски краљина Јелисавета доклаони Котор своме брату, босанском бану Твртку. Те исте године босански бан Твртко, као нови господар Котора, на молбу млетачких посланика, који дођеше к њему у Сутеску (Sutessa), издаде повељу, којом се допушта слободно трговање Млечићма у Котору без икакве парине (absque omni dacio et gabella).²

Смртју босанског бана Твртега преставе дотадашња потчињеност Котора. Котор се тада прогласи за слободну општину, независну од сваког страног утицаја, с одредбом, да се на управу сваког месеца бира кнез (conte).³

Год. 1420. ступи Котор својеволјно под млетачку заштиту, под којом остаде све до 1797. год. Ну и за то време Котор је умео да сачува своју слободу и да ту заштиту ограничи само на голо право, боље од суседних далматинских градова, који беху под млетачком заштитом. Котор није плаћао Млечићима никаквог данка, а имао је права да и нове кује.

У XVI и XVII столећу почео је Котор да онада. Турци му одузму жупу Грбаљ и чешће су пута на њ ударали. Поред Турака на Котор се, као год и на суседни Дубровник, била окомила и сама природа. Године 1537. јак земљотрес почини у Котору велике штете. А

¹ Ibidem. 349.

² Acta arch. Ven. I. 223.

³ Ђорђе Стратимировић, Споменик XXVIII, 7.

је у рукама Црногораца, а затим опет буде предан Аустрији, под којом је и данас.

свега тога моле Сандаља, да забрани ту продавање соли. Изгледа, да им је Сандаљ обећао испунити жељу, но привидно, јер се со и даље продавала. То се види из једног доцнијег писма дубровачке општине од исте године (1397.). У њему се Дубровчани жале Јелени Дабишиници, названој Груба, што се продаје со у Суторини против уговора са „светопочившим краљем Твртком.“¹ После овога изгледа, да се даље со није продавала у Суторини, бар се то јавно није радило. Године 1418., неки „ино-странци“ довезоше со у Нови и ту продадоше нешто, а остало сместише у неку кућу „под градом,“ да и даље продају. Дубровчани су се противу тога одмах жалили Сандаљу, и молили га, да то не дозволи према ранијим уговорима.²

У XV. веку припадале Нови херцегу Стевану Вукчићу, који га је новим грађевинама проширио и улепшао. По њему је и прозван Ерцег-Нови. После његове смрти за владе сина му Влатка Ерцег-Нови пао је у руке Турака. Ту и још на једној тачки изишла је турска граница на море. Нови припаде санџаку херцеговачком и доби још већу важност у трговачком погледу. Со се у њему од тада слободно продавала као и друге ствари. Дубровчани не могући више спречити продавање соли, трудили су се бар, да од турских царева узму под закуп царину новску. И доиста из писама султана Мехмеда II. од 1456. и 1461. год. видимо да је новска царина у рукама Дубровчана и да је она давала добар доходак султановој ризници.³ У писму Бајазита II. од 1483. године новскоме диздару забрањује се, да се друга со може продавати на новскоме тргу сем дубровачке, јер му ти људи за то „харач“ плаћају.⁴ Интересна је друго једно писмо истог Бајазита од 1484. год. санџак-бегу херцеговачком. У њему се поред осталог вели: „пређе овог времена дубровачкој господи књигу сам писао и дао да црвац, олово, свила и восак на новску скалу ходет“ из његове државе.⁵ Види се дакле, да је Нови тада био врло важна извозна

¹ Ibid., 45.

² Ibid., 107.

³ Мјаклошић, Mon. Serb., 475, 485.

⁴ Ibid., 528.

⁵ Ibid., 529.

Млеци сва знатнија места у Зети а с њима и Бар. Деспот Стеван Лазаревић после једног рата успе, да поврати Бар са још неким местима 1423. године.¹

За турског времена и њихове управе у Бару, ова је варош готово са свим пропала.² Занимљиво је, да Едризџи, арапски географ из средњег века, тврди, да је Бар насељен Словенима.³

Улцињ

По важности за српску средњевијековну трговину, а као извозно место, Улцињ би дошао на четврто место. Лежи на једном полуострву. И он је имао своју слободну општинску самоуправу са *comes*-ом на челу. У Улцињу је поред Латина и Арбанаса било и Срба. Латини имаћаху под градом своју католичку цркву а Срби манастир св. Арханђела Михаила.⁴ Арапски географ Едризџи (у средњем веку назива Улцињ (Deloudja) „важном словенском вароши.“⁵

Као год што је било Дубровчана и Которана по знатнијим варошима у унутрашњости српских земаља, изгледа, и ако у много мањој мери, да је било и Улцињана. Бурађ Баошић у једном свом писму од 1376. год. пише Дубровчанима, како су му држали царину призрењску неки Дубровчани Бурађ, Думоња и Покрет и све поштено исплатили пред сведоцима Радославом Мчаларом и Прибилом златаром и Твртком Главићем и Маројем Николићем *Улцињанином*.

Да су Улцињани стајали у доста јаким трговачким везама и са осталим далматинским варошима а нарочито с Дубровником, види се из једног писма дубровачке републике Бурђу II. Страцимировићу, у коме му јавља, да није истина да се у Дубровнику наплаћује царина *Улцињанима* и другим његовим људима: „ми несмо нигда узели ниједне царине Улцињаном и друзем вашем људем.“⁶ Улцињ тада беше у држави Баошића.

¹ Ковачевић и Јовановић, Историја срп. народа, III., 25—29.

² Const. Jiriček, Die Handelsstrassen... стр. 45.

³ Geographie du moyen age. Lelewel III., 112.

⁴ Const. Jiriček, Die Handelsstrassen... стр. 64.

⁵ Lelewel, III., 112.

⁶ Пуцаћ, I., 5.

Р- на далмат- римско-
аде Нарона, као што беше Сало-
далмације, као што беше Сало-
назила на важном римском друму,
а паралелно са обалом преко сив-
на Нарону и даље на југ.³
код нашег средњевијековног
важно тржиште.

Соркочевића, који управља *сољу*, јер Дубровчани морају ту да држе доста соли за турске трговце, који овде долазе. Та се сд прави у дубровачкој тврђи Стону (Stagno).¹

На ушћу Неретве било је много малих факторија, где су бродови долазили и доносили робу из талијанских тргова. Ту се спомиње као знатно пристаниште **Осињ** острво. Близу њега беше острво **Посредница**, где су Дубровчани имали своју трговачку колонију. Јужно од њега било је живо насеље **Сливно**, где беше у средњем веку такође знатна дубровачка колонија.²

СПЉЕТ

Једна врло важна тачка у далматинском приморју, на коју је ишла трговина из српских земаља а нарочито из Босне, јесте Сплет.

Први основ данашњем граду Сплету била је чувена палата Диоклецијанова, коју он подиже у Далмацији, да ту проведе на миру последње године свога живота. Око те палате подиже се још у то време читава варош: храм, циркус, купатило, позориште, махулеум и још многе друге зграде. После смрти Диокленцијанове његова је палата прешла у државну својину. У њој се тада подиже фабрика сукна, у којој су већином женске радиле, те се с тога и прозва *гупасаеум* (т.ј. женска кућа).

У VII. столећу Диоклецијанову палату заузеле Словени. Кад паде суседни град Салона, онда многи његови становници склоне се у Диоклецијанову палату. Још раније звахе се ово место *Aspalatum*, а од тада се прозове *Spalatum* или словенски Сплет. Тако је ово место постајало све богатије популацијом и у скоро постаде знатно место на далматинској обали. У ову варош папа премести бискупију, која је дотле имала своју столицу у Салони. Заштитник пак Сплета у ово доба беше византијски цар, као и других далматинских градова. Године 998. Петар II. Орсеодо потчини Сплет млетачкој власти, под којом остаде све до године 1059., кад га хрватски краљ Крешимир присаједини Хрватској. После смрти

¹ П. Матковић, Rad LXII., 61—62.

² В. Клајн, II., 132; Const. Jireček, Die Handelsstrassen..., 79.

вјују у Србље на Дању, да не плате нишча... ни да плаћају царине ни бродове које несу имали закон у цара Стефана и Бурђа.¹ То је потврдио и Бурђ II. Баошић својом наредбом од год. 1386.: „да им није на Дању царине ни инде нигде у мојој земљи.“² Год. 1394. исти Бурђ уступи Млецима Скадар са околином, где је спадао и Дањ. Под Млецима остао је Дањ све до 1456. год. Те га године по једном споменику миланског архива заузео Лека Дукађин. Год. 1468. сва је Албанија пала у руке Турака,³ па с њом и Дањ.

Ј. Бустинијани у своме путопису од 1553. год. вели, да се на 18 миља далеко од ушћа реке Бојане, пловећи уз њу, а 6 миља од Скадра налази стовариште св. Срђа.⁴ То је св. Срђ у нашим старим споменицима. Ту је био бенедиктански манастир св. Срђа и Бака.

У време старе српске државе св. Срђ беше знатан као трговачко место. Ту су се лађама уз Бојану доносили сѐ и други артикли трговачки, овде се истоваривали и после продавали или караванима даље носили у унутрашњост српских земаља. Одатле пак лађе су товарене сребром, златом, сировинама и другим чим, што се из српских земаља извозило, и тако натоварене ишле су низ Бојану у знатнија приморска тржишта.

Из солског депоа св. Срђа снабдевала се сољу цела северна Арбанија и знатан део српских земаља.⁵ Како је промет соли био врло велики, то је и царински приход био доста знатан. Од тог царинског прихода у св. Срђа имала је црква св. Николе у Врањини 100 перпера годишње: „у св. Срђа докодак на свако годишче р перпер от царине.“ Осим тога и црква богородична у Купелнику имала је извештан доходак од св. Срђа.⁶

У једном споменику помиње се неки Жарко, који је за време Уроша, по свој прилици наплаћивао царину и неприлике правео Дубровчанима у св. Срђу, с тога

¹ Миклошић, Mon. Serb., 203.

² Ibid., 204.

³ Хан, Путовање кроз пор. Дрима и Вард., српски превод. стр. 480.

⁴ Commissiones et Rel. Ven. t. II. 229.

⁵ Const. Jireček, Die Handelsstrassen., стр. 65.

⁶ Даничић, Речник из књиж. старина III. 155.

THE GREAT MARCH OF THE YEAR OF 1918

е и погрешно изведено из добијеног саопштења. Ну
ека је био доходак од новобрдског рудника и прибли-
жан овој великој суми, опет морамо закључити, да је ру-
дарство Новог Брда било најважнији извор за финансијски
приходах српске државе тога доба.

Поред Дубровчана у Новом Брду је било и Саса,
који су ту имали своју цркву св. Николе, и бавили се
рударством. Међу насељеним трговцима у Новом Брду
било је и Италијана а особито Млечића.¹ Да је трг Но-
вог Брда био један од најважнијих тргова на балканском
полуострву, закључићемо и из разних повеља тадашњих
владалаца.

Тако у повељи кнеза Лазара од 1380. год., којом
чини поклоне манастиру Раваници, после разних поклона
у селима вели се: „еште приложи господство ми оу Но-
вому Брду рн. литарь сребра оть царине.“² Дакле, кад
је кнез Лазар у стању да само од царине новобрдске
одвоји годишње по 150 литара сребра за манастир Ра-
ваницу, онда излази да је цела сума од царине ново-
брдског трга, па према томе и трговина у овој вароши
била велика. То беше може се рећи центар трговачки
у то време за унутрашњост балканског полуострва. На
новобрдском тргу могле су се купити најфиније израђе-
вине тога доба, које су ту доносили дубровачки трговци
из Италије и других земаља; то је био трг, где се мо-
гло купити све, што је онда потребовало људском дру-
штву, почев од себра па до највећег властелина. О томе
имамо једно занимљиво писмо Дубровчана упућено де-
споту Стевану Лазаревићу. У њему вели Дубровчани ово:
„и шчо пише господство ти за наше трговце јере за
прве госпде несу ини трг из Србаља износили разме
коже, восак и сирење, а сада носе сребро и злато. Го-
сподине деспоте, този је прво било и у дни господина
родитеља ви и господства ти а и данас јест по малех
трговех, гденосе носи свила и мрчарија продавати, а
гдено су славне и велике тргове каконо у Новом Брду
и по инех велицех местех господства ти а навластито
ваславни и много честити двор господства ти у којих се

¹ Ст. Новаковић, Годишњица, III., 291.

² Србскій Лѣтописъ, 1847., IV., стр. 55.; Mon. Serb., 332.

приносе многе цене велике чисте свите разлике аксамити пандаури хамуже хазден и чисти свилни поставци и велике чисте подставе и бисер. *Ти такови тргови не достојет се ни могу плаћати кожама, воском и сирењем разме сребром, златом и дразем камењем*, јер господине деспоте по свету, куде греду наши трговци ишчући теји великоцене потребе, велика бремена сребра и велике сакуље дукат носеће тер дају за ње.¹ Из овога се види, да је Ново Брдо било у држави деспота Стевана Лазаревића најважнији трг. На њ су Дубровчани довозили најбоље и најскупочије ствари и тамо их продавали за сребро и злато, које се вадило у тамошњим рудницама. По овоме споменику изгледа: да су Дубровчани своју робу држали на цени и веома скупо продавали; да су за њу примали злато и сребро и ништа друго; да су се на то жалили људи деспоту Стевану, те се овај нашао побуђен, да пише Дубровчанима и да их упозори, како су у раније време давали свој еспап и за друге ствари. Овај је споменик још и с тога веома значајан, што се из њега јасно види, да је трговина још и тада вођена искључиво разменом.

У Новом Брду у то доба живели су чланови готово свију племићких породица дубровачких било као великокупци, било као власници мајдана.² Највећу власт у томе месту имао је домаћи властелин, који се звао војвода. Тако за време деспота Стевана беше војвода новобрдски неки Петар, на кога се у једном писму жале Дубровчани деспоту Стевану, да им је похватао и повезао неке трговце а њихна имања неправедно одузео, противно старим уговорима, тражећи од деспота, да се пусте сви трговци а одузета имања поврате.³ Изгледа, да деспот Стеван није задовољио жеље Дубровчана и да су због тога настали прилично затегнути односи, тако, да су Дубровчани почели забрањивати својим људима да походе Ново Брдо. Они су мислили, да тим начином изврше притисак на Стевана, али су се преварили. У једном писму упућеном Дубровчанима деспот им вели:

¹ Пуцић, Спом., I., 95.

² Const. Jireček, Die Handelsstrassen... стр. 47.

³ Пуцић, Спом., I., 95.

Богати рудници сребра сачувани су дакле и у народној традицији.

Западно од Новог Брда а источно од Приштине налази се варошица *Јањево*, насељена све самим католицима. Ту у његовој близини испод планине Вељетина виде се развалине од некадашње вароши у којој је било ковница и топионица рудних. Около ње виде се трагови старог рударства: гомиле пљакe, окна и поткопи. Ту беше стара рударска и трговачка варош *Јањево*. У њој се у средњем веку налазила и дубровачка колонија, а без сумње је било и Которана. Још 1433. год. помињу се у тој вароши дубровачки трговци.¹

Приштина

Три миље западно од Новог Брда на великом друму, којим се у средњем веку ишло из Скопља за Босну а на источној страни Косова поља лежи варош Приштина. У почетку XV. столећа то беше једна од напреднијих трговачких вароши у српским земљама. У то је време живела у њој једна од првих трговачких колонија у Србији. То беше омиљено место и често боравиште славних Немањића: Стевана Дечанског, цара Душана и сина му Уроша. Петанчић спомиње 1502. год. Приштину као врло плодно место и напомиње, да су је због те плодности негда господари Мезије особито волели.²

И овде је трговина била искључиво у рукама Дубровчана. Године 1411. помиње се, да је држао царину у Приштини неки Дубровчанин Богиша и да је деспоту Ђурђу Бранковићу „платиљ дџџ и шџџ царине и цџџ цене (ковнице) вџсе наплџно.“³ Године 1414. беше узео у деспота Ђурђа Бранковића под закуп царину у Приштини и околини неки Јакша Драгојевић, Дубровчанин.⁴ Године 1417. држао је исту царину под закуп Никола Соркочевић с братом.⁵

¹ Const. Jireček. Die Handelsstrassen... стр. 57.; В. Клајн, Косово, географ.-истор. црте, стр. 20.

² П. Матковић, Rad. XLIX., 127.

³ Споменици српски скупно Јиречек, Спом. XI., 60.

⁴ Пуцић, 62.

⁵ Ibid.

црква католичких, које дођоше под власт которског епископа и црква св. Марије у Призрену (S. Marie de Prizren) и црква св. Петра више Призрена (S. Petri supra Prisen).

Године 1340. дубровачко веће одлучи, да се између дубровачких трговаца, који у Призрену тргују, избере један, који ће се као консул дубровачки бринути о њиховим трговачким интересима.

Да Призрен добије такву трговачку важност много му је помогло, поред његове важности као политичког центра у време најсјајнијег доба наше историје, и његов положај на раскршћу једног врло важног трговачког друма, који је везивао приморје за унутрашњост балканског полуострва и другог мање важнијег, који је ишао из Македоније преко Призрена у Пећ, што ћемо видети кад будемо о путовима говорили. Јиречек мисли, да је на месту данашњег Призрена била римска варош и стација на путу Љеш—Београд, Theranda.² Малтебрен тражи ту Приму Јустинијану. Са пропању српске државе опао је, ма да није пропао са свим, и трговачки значај Призрена. Већ године 1433. спомиње се Призрен као напуштено трговачко место а 1455. г. одмах после пада Новог Брда пао је и Призрен у руке Турцима. Ипак и за турске власти Призрен је остао доста знатан град како у политичком тако и у трговачком погледу. У њему је столица паше Призренског санџака.

Остало нам је и новаца из доба српске средњевековне државе са натписом Призрен. Један доказ више о његову ондашњем значају.

На великом дубровачком друму, који се код Ниша састајао с цариградским, налазиле су се ове две у средњем веку знатне трговачке вароши:

¹ Даничић, Речник из књ. стар., III., 314.

² Const. J. Jireček, Die Handelsstrassen... стр. 67.

Нови Пазар звао се у доба српске средњовековне државе *Трговиштем*. Налазио се на утоку реке Фасанице у Рашку, и у њему је живела једна дубровачка колонија. Трговиште се често спомиње од 1346. год. до 1459. год.¹ Дубровачки друм цепео се код Трговишта у два рукава. Један је ишао у Ниш а други у Скопље и Солун. Поред своје колоније имао је Дубровник у Трговишту и свога консула. Тако је год. 1412. био наменован за консула у Трговишту неки Пополано Велојевић.²

Од краја XV. века ово место почиње добијати ново име Нови Пазар а турски Јени базар. Нови Пазар и под Турцима све више напредује тако, да постаје највеће насеље на целом простору између Дубровника и Ниша.³ Један француски путник из половине XVI. столећа помиње Нови Пазар као место „у коме се јако тргује.“⁴ Други путник скоро из истог времена, Контарини Зено, вели, да се то место налази у лепом пољу; да тргује разним стварима, које долазе из разних земаља и да је насељено Турцима, хришћанским Србима и многим Дубровчанима и Млечићима. У вароши има много мошеја и караван-сераја. Што се тиче кућа и башти, вели, да се у том погледу не може мерити са Сарајевом. Примећује да су животне намирнице ту врло јевтине само је вино понајскупље. Варош је опасана зидинама, које у обиму имају четири и по миље.⁵

Оваку трговачку важност имао је Нови Пазар све до српске револуције. Користећи се својим дивним положајем, он је сваке године прибирао производе Босне, Србије, Албаније и Немачке на чувеном вашару, који се овде годишње држао и трајао читав месец дана. Вашар тај држао се у јесен и завршивао се на сам Митров-дан. По свој прилици због овог вашара и добила је ова варош своје доцније име.⁶

¹ Const. Jireček, Die Handelsstrassen... стр. 77.

² Ibid. у прим.

³ Ibid. стр. 78.

⁴ П. Матковић, Rad LXII. 71.

⁵ Ibidem, 98.

Пријепоље беше доста знаменито тржиште у средњем веку на реци Лиму. Из латинских споменика познато је као mercatum Prepol'is или Priroglie.¹ Ту су се задржавали ради трговине многи Дубровчани и одатле су полазили многи каравани. Први пут се спомиње 1345. г.²

Пут од Пријепоља за Сеницу пролазио је кроз долину Милешевке, поред славног манастира, где су чуване мошти св. Саве у граду Милешеву. Сви путници из XVI. и XVII. века помињу овај манастир. Њега сагради краљ Стеван Владислав. У манастиру је живело велико браство калуђерско. Милешево је знатно још и с тога што ту беше још 1544. године штампарија за црквене књиге.³

Скопље

Скопље је познато још из старог доба. То беше главна варош византијске области Дарданије а зваше се *Scopi* и *Sciri*. Хаџи Калфа вели, да су ову варош звали у старим грчким књигама „невестом Грчке.“⁴

Његов географски и стратегијски положај привукли су пажњу још цара Јустинијана. Он је ову варош готово запуштену и порушену на ново подигао и украсио одликујући је и својим именом. По њему се Скопље прозвало Prima Justiniana. По некима би Prima Justiniana био данашњи Охрид, али Ами Буе, а нарочито Хан, доказали су, да је та варош данашње Скопље.⁴ Јастребов вели, да се у Скопљу и данас виде неки споменици, који су из Јустинијановог доба.⁵

Скопље се спомиње у српској историји први пут године 1073. кад га оно освоји српска војска под Петрилом. Али је тек краљ Милутин утврдио у њему стално српску власт год. 1282. Какву је пак политичку улогу Скопље играло у доба средњовековне наше државе, а нарочито за време Душаново, свакоме је познато. То беше средиште, срце Душанове царевине. О Скопљу пак као о трговачком месту у то доба немамо много података. Али

¹ Ibidem, стр. 25.

² Const. Jireček, Die Handelsstrassen, стр. 77.

³ Ibidem.

⁴ D-r J. G. von Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, стр. 180.

⁵ Јастребов, Разговор из историје, Глас. LVII, 90.

који је ишао вардарском долином кроз Скопље на север, несумњиво је, да је трговина Скопља била већином на ту страну окренута, и да је он још из рана имао јаке трговачке везе са Солуном. Ну ма колико да је у њему била јако развијена трговина, опет се може рећи, да је Скопље у то време изостајало иза Новог Брда, Призрена и Рудника. По једном споменику из 1369. године види се да је у то време у Скопљу боравила дубровачка колонија. Неки челник Милош јавља Дубровнику, да је у Скопљу продао Милићу Хранисалићу Дубровчанину виноград. Ту продају извршио је пред сведоцима Дубровчанима и Србима Живетом Журговићем, Живетом Пуцићем, Жоретом Црним, Прибојем Кртешићем, Живком Мимилотићем, Брајаном Варелевићем, Богданом Петровићем, Призренјанином, Богославом Храпојевићем, Доброславом Николићем, Радојем, златаром, Дубровчанином и Рађеном Богојевићем, Дубровчанином. Као што се из имена види, већина беху Дубровчани, који су без сумње били стално настањени у Скопљу. Међу њима видимо и једног златара, који је ту свој занат радио. Тек у XVI. и XVII. столећу Скопље постаје за Дубровчане оно, што је раније било Ново Брдо.¹ Налазећи се на помешном друму из Ст. Србије у Македонију морало је бити као гранично место одвећ важно. А да је трговачки промет овим друмом у то време био велики може се закључити и по томе, што су се и сами Млечићи обраћали скопљанским папама односно својих поданика, који су преко Арбаније и Старе Србије кроз Скопље путовали трговачким пословима у Солун и Цариград.

Један млетачки путник од 1559. год. описује Скопље овако: „Скопље је велика варош; нешто на равници, а нешто на лепом брежуљку и броји 28.000 кућа. Куће су по тамошњем начину саграђене од земље, али су доста добре. Има четири врло лепе цамије, покривене оловом са више кубета. Кроз варош тече река, која се зове Вар-

дар, доста је велика, јер се у њу уливају воде са разних страна. У вароши се налази много кордована, који чине главну трговину ове вароши. Има доста и воска, који се преко Леша извози у Анкону а и у Млетке. У вароши има доста Јевреја а од Хришћана ту живе само *Дубровчани*, који су, покуповавши врло јевтино земље, насадили многе винограде и вином тргују.¹

Други доцнији путник, др. Едуард Браун, из год. 1669., пише о Скопљу ово: „Варош је на равници и на брежуљцима. Ту је била најпре епископска а после архиепископска столица; то је сад лепо и многољудно место. Сад у њој има седам стотина кожара који чине коже и то раде у дугачким и великим коритима и тако приправљају изврсну кожу, која се извози и на страну. Овде има леп безистан, који је оловом покривен; има више улица покривених даскама и више лепих тргова у вароши и изван вароши, окићених дрвећем и прекрасним брежуљцима и долинама. У Скопљу имају многе џамије. Најлепша је на једном брежуљку са широким тремом напред, који се држи на четири мраморна стуба. Близу ње стоји кула од дрвета, на којој је сахат и звоно одакле се има врло леп поглед на варош. Има и један свод, који изгледа старински, испод кога протиче један поток; мало изван вароши налази се врло величанствен водовод од камена, на неких две стотине сводова с једног брега на други преко долине. То је прекрасна старина, која велики украс чини овој вароши.”²

О безистану, који горе помиње Едвард Браун (Brown), говори и Лежан, познати француски путник из друге половине овог века. Он вели да је на стубовима и зидовима тога здања могао лепо распознати уписана имена дубровачких трговаца, који су ту имали своје канцеларије.³

Год. 1689. спали Скопље аустријска војска. Од близу 12.000 кућа, неких 40 џамија и 8 великих трговачких

¹ Starine, XX. 253

² Eduard Browns M. D. Sehr denkwürdige und Sonderbare

дугурај јунака. Овде приповедају, да је ово здање дугу-
шан саградити дао, које је у оно време за касарну срп-
ских војника служило.“³ Поред Лежана помињу натписе
на стубовима овог хана и Енглескиње Макензијева и
Ирбијева, које веле, да су „дубровачки и млетачки тр-
говци све до прошлог века походили често ову варош,
што се може видети и по именима њиховим, која су упи-
сивали на стубове овог хана.“⁴

На овој страни да поменемо знатна трговачка ме-
ста: Прилеп, Кратово, Велес, Битољ, Охрид, Авлону и
Драч. Свако од њих мање више било је саставни део
српске државе.

Прилеп

Прилеп, престоница нашег јунака Краљевића Марка,
било је доста знатно трговачко место. У једном сачува-
ном споменику помиње се „трг прилепски.“⁵

¹ Новаковић, с Мораве на Вардар, стр. 54—55.

² Јастребов, Гласник, LVII, 51.

³ Дечанскій Првенац, стр. 112.

⁴ Макензијева и Ирбијева, Путовање по слов. земљ. Турске,
срп. превод. стр. 103.

⁵ Гласник XIII, 376; Даничић, Речник из књиж. стар., II, 428.

Кратово

Кратово је било чувено рударско место. Путник из половине XVI. века и млетачки посланик, Контарин Зено, вели о Кратову, да је чуо да су ту богати рудници сребра и злата, да се у Кратову кују и новци. Приход турске благајне од кратовских рудника износи, вели, на 70.000 дуката. Код Новог Брда споменули смо да Кратово беше богат финансики извор српске државе за деспота Ђурђа Бранковића, и да је деспот, по Апендини-у и другим писцима од рудника у Новом Брду, *Кратову* и Јањеву добијао на 200.000 дуката годишњег прихода.

Охрид

Ова стара и знатна варош лежала је на чувеном римском друму „Via Egnatia“ и звала се пре досељења Словена „*Lychnidus*“.

Ова се варош помиње још за време македонског краља Филипа. Год. 168. освојили су је Римљани и тек 852. год. долази у словенске руке, кад га освоји од Византије бугарски кнез Борис Михаило. При крају X. века учини га својом престоницом македонски цар Самуило.¹ Год. 1230. заузео га од Грка бугарски цар Јован Асен, али га у брзо, Грци опет поврате у чијој власти остаде ова варош све до Душана, који је освоји 1232. год. За Душанове владе у Охриду је управљао севастократор Бранко Младеновић.² По смрти Урошевој Охрид је припао Марковој држави, у чије име управљао у њему жупан *Гропа*, који је под својим именом и новце ковао.³

Да је Охрид био и знатно трговачко место, казује нам арапски географ Едризиди, по коме је Охрид „знаменит град својим грађевинама и својом трговином.“⁴

Ово је, до сада, најопширнији опис манастира. Али је и

он и непотпун и нетачан. У свему и није могао бити тачан, јер се *А. С. Јовановић* бавио у манастиру само два-три часа.

Ефрењ Каранов у „Сборнику за народни умотворения наука и книжнина“ књ. IV. (Материали по Етнографията на нѣкои мѣстости въ сѣверна Македония...). И по одбитку шовинисма, који се на перу и овога бугарскога књижевника види, белешке су његове нетачне.

Ст. Новаковић у своме делу: „Први основи словенске књижевности међу Балканским Словенима“ у Београду. 1893. год., у чланку V стр. 154—181, третирао је доста и о Прохору Пчињском.

Ст. Новаковић је и у XXIX „Споменику Српске Краљевске Академије“ под насловом: „Пшињски поменик“ стр. 1—20, третирао о св. Прохору и о манастиру.

У редовима који следују скренуће се, по могућству, пажња на главне ствари, које су у горепоменутих делима или нетачно или непотпуно представљене, и стараће се, да се све досадање празнине попуне и све нетачности исправе.

II

Свети Прохор и његова житија

У животу Балканских Словена десети се век истиче као важна обртна тачка времена и прилика, у којима се вера хришћанска поче и у Балканских Словена јаче утврђивати. У једнога дела њиховога, у Бугара, који већ живљаху државним животом, беше и дотле људи, који књигом (преводећи их са туђих језика) утврђиваху хришћанску веру, али у X веку се почеше истицати људи из народа у оба племена словенска, који се дадоше, да примером, да својим животом и делима установите хришћанство у своме народу. То беху познати први испосници нашега народа. први аскети народни, који „постом“

свакојем писаном легенди. Није сада у општем тумачењу
 једнако: с једне на страну, се види се нечистије наше
 гледи, да Прохор Пчињски није ни дао у свој време
 писане легенде, већ да је та легенда, није са: ипак,
 првобитно ваљда садржала не премало али не ирети-
 чна дела, није се је могла ни издати ништа. Ка-
 киме *Димитрије*, није је нашао у Пчињском манастиру
 као велике света дела, и јавно се прогласио са-
 стави књигу, како на свету и јавно: „Први доброду-
 шни Прохор“ да су били на „други крстни књига“ а
 на легенду Прохору не може књига. А може је исто
 видети да се зна да је легенду Прохора Пчињскога,
 која се сада налази књигу Мелитору Александру кра-
 јин Прохора или иретици света дела. Јер на књигу
 јави из XIV или XV века одлично: би се у овом
 делу од свих нових састав легенде:

Да Прохор Пчињски није дао писане легенде ни
 у XIV и XV веку, уверавају нас, осим личних ра-
 злога, још и две околности: а што нема писане легенде
 ни о *Гаврилу Лесновском*, б да је било легенде о Про-
 хору Пчињском, не би се нашао легенде о *Јоакиму Са-
 рандаловском* (у XIV и XV веку) околино са Прохором
 забави,⁶ и наравно би као што напоменуто, што је та-
 дањи српски књижевни свет имао много материјала овог
 рода, него светитељских биографија састављати и на-
 писати. И да нису Прохора Пчињскога пристигли тада нови
 светитељи народни, као што су: св. Симеон, св. Сава и
 други, чије функције беху, како у световном тако и у
 духовном погледу, врло велике, он би добио и своје ле-
 генде и био би много више слављен по што је. Ну и
 поред свих тога он је доста поштован и запањен. То
 се види и по томе, што је кроз сва времена бркан са
 Јованом Рилским, који је у бугарскога народа један од
 највећих светитеља, и што га народ узима за брата св.
 Краљу Дечанском, Јовану Рилском, или, по другој вер-
 сии, за брата горње двојице и Гаврила Лесновског, или,

⁶ Легенда о Јоакиму Сарандаловском (Писник Срп. Ученог
 Савеза, кн. VIII).

нашли истоветан рукопис легенде о Прохору Пчињском, а како с друге стране знамо, да је Никола Ристић био ученик Мартиријев, мислимо, да је ову легенду саставио, негде концем прошлога, или почетком овога века, исти Мартирије Хилендарац. Ово се потврђује и тиме, што је и Рашко-призренски Митрополит Дионисије дознао, да је једно од два правила Прохору Пчињском, која се налазе у манастиру, писао калуђер Мартирије,¹⁴ и што се на „Мартиријевом“ рукопису налазе записи већ из 1817. године.

Поред Мартиријева рукописа има у манастиру и рукописа *Дионисија Хилендарца*,¹⁵ са насловом: „*месеца шктомвриа .рї. денъ, житіе и жизнъ преподобнаго и богосноснаго шца нашего Прохора шроточиваго 1851. августа...*“¹⁶

То су два рукописа које има и данашњи дан у манастиру, само што се црква служи Дионисијевим, а Мартиријев је рукопис покривала прашина у једној соби, где су набацани одломци старих рукописа манастирских. Митрополит Дионисије јавио је Ст. Новаковићу, да је у манастиру нашао и „*једно житије Св. Прохора.*“ Митрополит је видео само оно житије на певници у цркви, Дионисијев рукопис, из којег се чита у цркви, и није ни имао

¹² Споменик Српске Краљ. Академије XXIX стр. 6.

¹³ Годишњица Николе Чупића књ. XV.

¹⁴ Споменик Срп. Краљ. Академије књ. XXIX, стр. 6.

¹⁵ О овоме смо Дионисију накнадно сазнали, а види се и по оној белешци на житију, да је већ 1851. године био у манастиру, те ону белешку о њему, коју смо послали Ст. Новаковићу (Споменик Срп. Краљ. Академије књ. XXIX, стр. 6.) ваља исправити.

¹⁶ На овом рукопису има на корицама и ових бележака: „*Сна книга манастирска на стаго преподобнаго отца нашего Прохора Пчинского*

вео у својој испосници, која и дан дањи постоји; у њој се и преставио и у њој га је Диоген нашао, као што се врло добро и у писаним легендама види.

*

А сада да испишемо легенде:

Бр. 1.... мѣца септемврѣи ѿ днѣнь памѣть пр(е)п(о)доб-
нагш и б(о)г(о)в(о)снаго ѿца нашегш пѣстиножителѣ. Про-
хора ѿ весѣ Овчополскиѣ ѿ бл(а)г(о)ч(е)стивиѣ родители
воспитани Оца именемъ ишанъ матер егш анна и не
имахъ чада и молишасѣ б(о)гъ непрестанш да ѿмъ дастъ
г(о)сподѣ едно чадо, мѣшко или женско, и бѣхъ родители
его бл(а)городни и боѣхъ сѣ б(о)га и милостиню творѣхъ
и раздавахъ имениѣ своѣ нищимъ и виде б(о)гъ нишва
желаниѣ и ѿполни и дарова имъ б(о)гъ чадо мѣшко и
возрадовашасѣ радостию великѣю и крестиша егш и на-
рекоша име емъ б(о)гомъ дарованое Прохоръ. воистинѣ
сей Прохоръ бистъ с(в)етилникъ миръ, воистинѣ постникъ,
воистинѣ пророкъ и даръ пророчества, воистинѣ мѣченика
на камени лежаща, ки ѣзикъ исповестъ трѣдъ неговъ,
земнаго ч(е)л(о)вѣка н(е)б(е)снаго ангела. з гора мѣчение
зимное терпаше и стѣда и въ лете знои ѿ солнечное вре-
ние. И обдари б(о)гъ родители его со симъ с(в)етимъ штро-
комъ. И просиѣ с добродетелию ѣко звезда сияющѣ
ѿ востока до западъ и бистъ воистинѣ втори самѣилъ.
сей с(в)ети О(та)цъ Прохоръ Пчински пѣстинижитель,
бистъ бл(а)г(о)датню, и возрастомъ пришедъ и начаша
емъ говорити родители О сочетанию брака и досажда-
ваша емъ, О(та)цъ егш и мати: сине мои, да тражимо

²⁰ Ово је народна алузија на инвазију турску, а може бити и на ону Печењегу и Кумана, који су далеко пре Турака у оне крајеве продирали, која је у различитим облицима наша места и у

знамение крестне сотвори невидими биша и помоде пакы
даволъ прешбра(зи)сѧ во зверѧ именемъ л(ѣ)ва и вниде
к немѣ и с(ве)ти смѣтисѧ и абие предста анг(е)лѣ с(ве)-
томѣ ѡ пещерѣ и даволъ бистѣ невидимѣ и с(ве)ти виде
анг(е)ла и бл(а)г(о)дари б(о)га пославшаго анг(е)ла своегѣ
и помощѣ с(ве)томѣ. И пакы с(ве)ти ѡвисѧ Дишгенѣ и
рече емѣ: да идеши в Цариградѣ и бѣдеши царѣ и не за-
брави и мене. И тои часѣ Дишгенѣ поиде ѡ Цариградѣ
и егда привиде при Цариградѣ тѣ видѣ множество на-
рода собраннаго, поставити царѧ, и Дишгенѣ скрисѧ на
едно мѣстѣ... и ста патриархѣ на високомѣ мѣстѣ и с(ве)ти
Прохорѣ ѡкри патриархѣ во снѣ за Дишгена да хоцетѣ
бити тои ц(а)рѣ; и патриархѣ взира егѣ и нешбрете,
и вргше жребие на Дишгена; и рекоша людие: не хо-
цетѣ да бидетѣ тои ц(а)рѣ ї торичею и третичею вергше
и паде на Дишгена и бистѣ тако, и поставиша егѣ на
престолѣ ц(а)р(с)ки и егда бистѣ ц(а)рѣ совлекъ ризи
своѧ, положи ѡ вѣнцѣ и удаю и забрави Дишгенѣ с(ве)-
тагѣ и бивѣ с(ве)ти на томѣ мѣстѣ 7 лета и виде с(ве)ти
д(с)хомѣ с(ве)тимѣ преставление свое и прекрестисѧ и
виде светиі анг(е)ли пришедшиѧ в пещерѣ и помолисѧ
с(ве)ти доволи за мирѣ и за ц(а)ри православниѧ и пре-
стависѧ мѣа шктомвра 14. день, и лежаше тѣло егѣ на
землю нерѣшимѣ и ѡвисѧ с(ве)ти Дишгенѣ и рече ц(а)рѣ:
забилѣ еси шдежди твоѧ и мене старца и абие воспомѧнѣ
Дишгенѣ с(ве)тагѣ старца пророчество реченагѣ, всде
на колесницѣ свою с патриархомѣ и со множествомѣ свои
взискати с(ве)тагѣ старца на мѣстѣ гдѣ егѣ виде егда
гонѧше зверѧ, и нешбрете егѣ на томѣ мѣстѣ и сдвисѧ
ц(а)рѣ гдѣ взискати с(ве)тагѣ старца и созда храмѣ пре-
красан во имѧ егѣ и хоташе возвратишисѧ во Цариградѣ
и с(ве)ти ѡвисѧ емѣ ноцію: ц(а)рю Дишгенѣ взицеша
мене вѣнцѣною пѣстиню и шбращеши, и поиде ц(а)рѣ со
своими ризами с(ве)тагѣ и поиде на мѣстѣ и лежа

градъ не хоцетъ тѣмъ їти завистивъ ноцъ ц(а)рѣ в'злеже; с(ве)ти ѡвиса емѣ в'снѣ не ѡносити мѡ в' Ц(а)риградъ но вѣз(в)ратив егѣ ѡ Почивало²¹ на рѣце Пшине и сотвори ц(ер)ковъ с(ве)таго лѣкѣ малѣ; дрѣвѣ же векѣ (већу) и с пиргомъ во имѡ с(ве)таго шца Прохора. И приде предъ Ц(а)риградъ и властители Ц(а)риградски оусердно поклонишасѡ емѣ. Дїшгенъ прїде в' свой градъ со многое чєстѣ... аминѣ.

III

Пчињски манастир Светога Оца Прохора

Јужноисточно од Браћа а северноисточно од Куманова, без мало на међи старе Брањске, сада Прешевске и Паланачке казе, уздиже се горостасна планина Козјак.²²

²¹ Почивало се зове и данас једно место на десној обали Пчиње а на путу из Манастира Пчињскога у Куманово — при ушћу реке Сераве у Пчињу.

²² Често се с оне стране Пчиње чује и *Којзак* или *Којајак*. Висок је по аустр. генералштабној карти 1352. м. Најстарији помен о њему познат је до сада из године 1019. — Међу епископијама, које је Василије Бугаробујца (976—1025), 1019. године затекао, а које је 1272. год. Михаил VIII Палеолог (1261—1282) Оридској Архиепископији дао, спомиње се и *Коѡѡѡ(ов)* (*Е. Голубински* „Кратки очеркѣ исторїи православнихъ цєрквей...“ 259). А помен онај, који наводи *А. С. Јовановић* („Гл. Сри. Уч. Друштва“ књ. XLIX, стр. 339) не односи се на Козјак. То је, као што се у дотичној хрисовуљи, „Гласник Сри. Уч. Друштва“ књ. XXIV стр. 243—244.) врло јасно види, Коѡѡѡ, и дан дањи село на реци Пчињи у Скопљанској нахији. (Коѡѡѡ је по административној подели данас у Скопљанској кази, али је на међи Скопљанске и Велеске казе. На десној обали је реке Пчиње, на једном каменитом брегу. Село је српско. Има 60 кућа. Далеко је од Велеса 3½ часа. — Око села има доста старих остатака).

Нећемо рећи да је по овом Јовановићевом мишљењу, али је и *Ст. Новаковић* („Законик Стефана Душана цара српског“..... стр. XXIV) узео, да је прква Св. Николе, која се у поменутој хрисовуљи помиње под Коѡѡѡм на реци Пчињи, да је у Пчињи (пределу). У поменутој се хрисовуљи, осем једнога имена Коѡѡѡ, које, као што рекосмо, и дан дањи постоји, спомињу још и села: Влаце (Скопљ.) и Ратилце (Велеска каза) и *Вардар—Велика* те је тим јасније, да је то Коѡѡѡ данашње Коѡѡѡ у Скопљанској кази.

Овамо не убројавамо спомене о Козјаку у доцнијој како политичкој тако ни у литерарној књижевности.

Мало ниже исписаћемо неколико одломака ради
угледа језика.

Сигурно штампарском погрешком, стоји у Споменику (Срп. Краљ. Академије XXIX, стр. 10) име Геркласје место Јосеџа и једино је што се ка Новаковићевом објашњењу Поменика има додати, да се, колико је могуће топографски називи исправе и да се по казама распореде, како би се видело колико је походника из које казе било и докле су манастирски тасиљдари допирали. И ми пропуштамо овом приликом да то учинимо, остављајући да на згоднијем месту изложимо размену броја походника манастирских по казама. Тамо ћемо рећи и о монахињама (калуђерицама), које Ст. Новаковић у оноликом броју у овом Поменику налази,⁸³ ма да су то световне женске, само су *заветане* Св. Прохору.

Други је Поменик основан од прилике у времену кад је престао онај први, у другој половини XVIII и протеже се до првих година овога века, — до Поп Нешина времена.⁸⁴ Овај је поменик истога онога типа као последње стране онога првога. Јасан се континуитет и у томе види. Овај други Поменик више је важан као прилог за проучавање језика околине манастирске и његових тасиљдара и за упознавање начина манастирскога обрачунавања са својима повереницима и повериоцима. Такође важан прилог и за упознавање мушких и женских имена, која се и данашњега дана по околним казама и окрузима чују.

Трећи је Поменик, који и дан дањи постоји у манастиру. У њему има мало записника, али су са многим објашњењима, и, често, и читавим историјама. Тако на пр.: неки *Тоте* (Стојан) *Вучевић* из Криворечке Паланке записао је на десетак места по књигама о своме похођењу овога манастира, а у овом поменику написао је читаву историју о томе: „Знати се кога придохъ изъ Тоте Вучевниъ родомъ отъ Криворечниа Паланка а презиме називаемоу Зерзаган (Дердаган) на поклонени ко светому Оцу Прохору Пчиньскому на 1859. лето отъ рождества Христова въ месеца январа въ

⁸³ Стр. 9.

⁸⁴ Поп Неша је постао игуманом манастирским негде у првој четвртини овога века. Овај смо Поменик нашли такође у прашини, међу остацима манастирске библиотеке.

закључен Сегедински мир (13. јула 1444). По овоме знаменитом миру, као што је познато, и нашем деспоту Ђурђу би опет повраћена Србија у владавину. Уговоривши мир са савезницима, Мурат II одмах спремаше одабрану војску да је пошље у Арбанију. Скендербег се томе надао, па је с тога живо радио на томе, да са арбанашким поглаварима и суседним владоцима утврди *савез за одбрану и напад*. За зборно место где ће се о томе већати буде одређен град Леш на неутралном млетачком земљишту.

II

Борба Скендербегова с Турцима од 1444—1468 год.

На сабору у Лешу, где бежу између осталих Црнојевићи, Балшићи и др. Срби, Скендербег би изабран за капетана против Турака са врховним заповедништвом. Пошто не имађаше готово никаквих прихода, то му савет стави на расположење 200.000 дуката ради успешнијег вођења рата с Турцима. Скендербег се заиста није варао, јер одмах по закљученом миру с угарским краљем Владиславом, крете се на Арбанију велика турска војска од 40.000 под чувеним Али-пашом. Скендербег га дочека и порази. А кад се одмах потом утврди нов савез европских владара против Турака, би позван у њ и Скендербег, који се победом над Али-пашом беше већ прославио.

Али Скендербег не могаше помоћи савезницима, јер га Ђурађ Бранковић, држећи се мира раније закљученог с Турцима, не хтеде пустити кроз своју државу. Битком код Варне, где погибе угарски краљ Владислав, би савезничка војска страшно потучена. Ступањем у савез Скендербег је само још више разгневио Мурата II. Две војске једна за другом пођоше на Арбанију, али Скендербег победи и Ферез-пашу и Мустафа-пашу.

Некако у ово доба пада и Скендербегов спор са

мир. По томе миру Скендербег им уступи Дањ, а они њему између осталогa обећаше плаћати сваке године по 1.400 дуката.

Пораз, који је Хуњадија претрпео на Косову, још више је поласкао Мурату II. Један бедем био је већ у пола срушен, али је још недирнут стајао други — Скендербег. Одмах на пролеће 1449. год. поведе султан на Скендербега нову војску од 150.000 војника. Намера му беше да најпре освоји Светиград, па с тога и одреди један део војске да га опседне. Али се град држао јуначки, а С.
војс
град

и Т.
су г
град
нег
поса
рат
беш
дар
што
раца
не м
стар
виђа
бров

султ
био

Карађорђе Петровић (1752—1817) вођ првог српског устанка за ослобођење Србије (1804—1813).

Ближе о њему види његов животопис у коментару на „Обзор Историје Славјан“, прва чест Србијанке.

²¹⁾ бити (бит') мора свачему (свачем') подражача;

²²⁾ још како (лиш) од сада (сад') већ не трпи Српчић (Српче, Србин)

Те лиш у Сарајеву значи: те још како.

²³⁾ беса (свирјепија, манитости, поамама, Турака) владу (владства, владавину),

²⁴⁾ уверило се (с') омерењем (омјеријем, савњивањем сила т. ј. Уверио се Србин мерењем српске и турске силе у срећном Карађорђевоу ратовању од 1804—1813.

²⁵⁾ орао (крсташ) сједа се (с') (бива поједен) нај-после (најзад') првима (прв'ма),

Овде је фигурним говором казано, како најпосле и највиша сила нестаје, или да јачи од слабијега бива утамањен.

Крсташ је она врста орла, која само у неприступном стењу живи и храни се месом од уграбљених животиња.

²⁶⁾ као гвожђе (жељезо) неприметном (непримјетном) рђом,

²⁷⁾ ли (л', зар) снага (крепост, сила) мишица (мишиц') и љубави (волења) т. ј. То зар да јунаштво и љубав ка роду

Овим се циља на српско јунаштво и родољубље.

²⁸⁾ достигне (досегне, домаши) предодређене (предодредна, унапред одређене) последице (сљедства),

Под овим следствима јунаштва и родољубља разумева се оснивање нове српске државе, које је било напред одређена мета Карађорђевог устанку.

²⁹⁾ победити Турке (страшило христјана).

³⁰⁾ Ивана побратим је славни

Под овим побратимом војводе Косанчића разумева се славни Србин Милош Обилић, који је у боју Косовскоме распорио турскога цара Мурата (15. Јуна 1389.).

³¹⁾ васкрсао оживотивши (возживотјевши) се т. ј. Ускрсао повраћајем у живот,

Под овим васкрслим, па у живот повраћеним Милошем не разуме се овде Обилић, него његов имењак кнез Милош Обреновић.